

Antik Yunan Mitoslarında Doğa (Phusis) ve Özgürlük

Nature (Phusis) and Freedom in Ancient Greek Myths

MEHMET ALİ YILDIZ

Muş Alparslan University

Received: 30.03.2024 | Accepted: 26.06.2024

Abstract: Analysing the issue of freedom in ancient Greek thought can be possible by addressing the conception of nature. Freedom is, in any case, an ambiguous concept, and attempts to define it are therefore often examples of a one-sided approach. There is no equivalent word for freedom in the language of the period in question, but this does not mean that freedom is not a problem there. Because in every context where there is interaction between people, freedom is something that is already there as a problematic. In this study, firstly, a summary of the narrative of the universe shaped by births in Ancient Greek myths was given. After mentioning the inclusion of man in this universe, the changes that occurred in man after Prometheus stole and delivered fire were evaluated in the context of freedom. Thus, the problematic of freedom in Ancient Greek myths in the context of the understanding of nature was determined. It is emphasised that freedom, whether divine or human, is registered with the conception of nature and it is argued that the problematic of freedom can only be addressed by evaluating the conception of 'nature' of the period.

Keywords: Freedom, nature, human nature, mythos, ancient Greek thought.

Giriş

Özgürlük derken nitelediğimiz nedir? Kimin ya da neyin özgürlüğünden bahsetmekteyiz? Hangi tür özgürlükten bahsetmekteyiz: pratik özgürlük mü içsel özgürlük mü, eylem özgürlüğü mü irade özgürlüğü mü, negatif özgürlük mü pozitif özgürlük mü? Özgürlüğün mahiyetine yönelik sorgulamalarla amaçlanan, kavramının gerekli ve yeterli bir tanımına ulaşmak ise bu çabadan sonuç almak pek de olası görünmemektedir. Gray (1990: s. 3) “özgürlük tanımlarının şaşırtıcı çeşitliliğine anlam vermeye” çalışmanın ür-kütücü bir iş olduğunu belirtir. Aynı minvalde Swendsen (2021: s. 21) ise onu tanımlamaya ya da belirginleştirmeye çalışır çalışmaz anlaşmazlıkların baş gösterdiğini vurgular; çünkü bu kavram geniş bir çekirdeği ihtiva etmekte, değer yarguları oluşturmak için kullanılmakta, çok çeşitli varyasyonlara izin vermekte ve birçok şekilde genişletilebilmektedir. Özgürlük üzerine kapsamlı bir eser olan *Başka Bir Özgürlük* kitabının yazarı Svetlena Boym (2015: s. 24) kendi özgürlük düşüncesinin olmazsa olmazının, özgürlüğü tanımlamanın beyhudeliğini kabul etmek olduğunu kaydederken Hannah Arendt de (2017: s. 203) “Özgürlük nedir?” sorusunun “umutsuz bir girişim gibi” gelebileceğini belirtir: Sanki dört köşeli bir daire olabileceğini düşünmek türünden eski çelişkiler, aklı “mantıksal olanaksızlıklarla dolu iklimlere” sürüklemek için pusuda bekler gibidir.¹

Özgürlük üzerine yazarların özgürlüğün tanımlanmasının umutsuz bir girişim olarak görülebileceğini açıkça ifade etmesi şaşırtıcı gelebilir ve buna dayanarak bu düşünürlerin tam olarak ne üzerine konuştukları sorulabilir. Gerçekte tanımlama sorunu bir kavramın tümel ve basit olması ile ilgilidir. Çünkü tanım, en az iki unsurun, özne ve yüklem teribini zorunlu kılar. Basit terimler teribi kabul etmediğinden, tümel terimler ise çok fazla teribe imkân verdiklerinden tanımlanamazlar. Özgürlük teriminin basit mi yoksa tümel mi olduğunu belirleyebilmek için şimdiye değin herhangi bir tanımının yapıp yapılmadığına bakmak gerekir. Düşünce tarihinde ve günümüzde yapılan tartışmalarda benzer kaderi paylaşan adalet, felsefe ve bilim kavramları gibi özgürlük kavramının da farklı cihetlerinin nazarı

¹ İngilizcede özgürlük anlamını vermek üzere iki sözcük kullanılmaktadır: liberty ve freedom. Biz burada bu sözcükler arasındaki nüanslarla ilgilenmeyecek ya da birinin diğerine tercihiyle alakalı tartışmalara girmeyeceğiz. Bu iki sözcüğün tahlili ve değerlendirmesi için bkz. Pitkin, 1988.

dikkate alınarak veya ilgili olduğu tikel durumlardan hareketle birçok tanımlamasının yapıldığını biliyoruz. Bu durumda özgürlüğün tümel bir terim olduğunu, bağlamsal olarak birçok tanımının yapılabileceğini ve “tanımlanamaz” biçimindeki vurguların bu mahiyet ile ilgili olduğunu söylemeliyiz.

Çok geniş bir alana yayıldığı ve çok çeşitli açılardan ele alındığı için özgürlüğün, genellikle gruplandırılarak veya türlere ayrılarak ele alındığına şahit oluruz. Hangi çerçevede ele alındığına bağlı olarak özgürlük tarifleri birbiriyle çelişebilir ve özgürlük yaklaşımlarını bir tasnife tabi tutarsak hemen tamamının farklılıklar ve karşıtlıklar içerdiğini görmemiz mümkündür². Bu durum şaşırtıcı değildir aslında; çünkü onun mahiyeti konusunda bir fikir birliği yoktur. Tam da bu yüzden Boym’un (2015: s. 18-19) yerinde benzetmesiyle “özgürlüğü tanımlamak bir yılanı yakalamaya benzer: Yılan derisini atıp kaçar, bize oynanan oyunun kalıntısı, çabamızın hatırası olarak elimizde kalır.” Fakat yılanı ele geçirememek, onun görüldüğü ve yakalanmaya çalışıldığı gerçeğini, bunun için sarf edilen çabayı yok saymayı gerektirmez; başka şekilde söylersek özgürlüğün kapsamlı bir tanımını ortaya koymamak, insan yaşamının ayrılmaz bir sorunsalı olarak özgürlük gerçeğinin varlığını yadsımayı gerektirmez.

Bu çalışmada öncelikli amacımız Antik Yunan mitoslarında bir sorunsal olarak özgürlüğün varlığını gözler önüne sermektir. Bununla, söz konusu dönemde hem konunun bir sorun olarak dikkate alındığını vurgulamayı (özgürlüğün sorun edildiğini) hem de daha önemli olarak bu evrende özgürlüğün “doğa” anlayışıyla sarmalanmış olduğunu açıklamayı amaçlıyoruz. Bunun için dönemin doğa anlayışına ve bu doğanın uzanımlarından biri olarak insan doğasına dair kabullere yaslandık. Böylece, bir doğada yaşayan insanın kendi doğasına dair kabullerle biçimlendirmeye çalıştığı, özgürlük olanaklarını içinde barındıran dönemin yaşam dünyasının bir resmini çizmeye çalıştık.

Antik Yunan insanını şekillendiren etkenlerin tümünü ele alıp değerlendirmek, kuşkusuz herhangi bir sınırlı çalışmadan beklenemeyecek bir şeydir. Fakat kanaatimizce dönemle ilgili en fazla ve en sağlıklı verileri elde

² Özgürlükle ilgili görece mutabakat sağlanan ya da genelde özgürlüğün onsuza ele alınmayacağı savunulduğu bazı şartlar da yok değildir. Mesela özgürlük nasıl tanımlanırsa tanımlansın; yapısal olanak olarak da kişilerin özelliği olarak da toplumsal ilişkileri düzenleyen bir gereklilik olarak da düşünülse, hep “bir değer olarak görülmektedir.” (Boym, 2015: s. 18; Kuçuradi, 2014: s. 21).

edebileceğimiz kaynaklar mitsel anlatılardır. Çünkü ilk okunduğunda birçok tanrı ve insanın dahil olduğu anlatılarla karmaşık bir tablo oluşturuyor görünseler de daha derinlikli bir okumaya tabi tutulduklarında bu destanların her bir dizesinin Yunan toplumunun “özelliklerini, adetlerini, gelenek ve göreneklerini, inançlarını, meraklarını, sorgulamalarını ve ideallerini ortaya koymakta, dahası Yunan’ın tüm duygu durumlarını, sevinçlerini, üzüntülerini, aşklarını, nefretlerini ve bunun gibi tüm tutkularını en ince ayrıntılarına kadar açığa vurmakta” olduğu görülecektir. Bu itibarla mitoslar “Yunan aklının ve ruhunun en derin köşelerini bizlere gösteren birer ayna konumundadır...” (Dürüşken, 2014: s. 17-18). Yani söz konusu çağda insan özgürlüğüne ilişkin görüşler tabii olarak, insan hâkimiyeti ve özgürlüğüne dair çeşitli sorunlar içeren mitlere dayanmaktadır (Rakhimdjanova, 2021: s. 4553).

Böylesi bir tarihsel kazı çalışması dönem insanını anlamak için zorunluluk arz etmektedir, günün insanıyla derin bir empatik bağ kurulmaya çalışılmalıdır. J. Bottero’nun (2012: s. 22) dikkat çektiği gibi, onları daha iyi anlamak için tarihsel kişiliklerin kılığına girmek zorundayız. Bunun için öncelikle mitoslarda resmedilen evrene, insanın bu erendeki yerine ve orada nasıl konumlandırıldığına bakılmıştır. Prometheus’un ulaştırdığı ateşin insanoglunda yol açtığı değişimlere değiniyle doğa (*phusis*) teriminin mitsel anlamı vurgulanmıştır. İnsanın hem bir potansiyel olarak hem de pratik anlamda özgürlük imkânını (insan doğasını) değerlendirmede bu terim kilit öneme sahiptir. Bu incelemelerle mitoslarda insan özgürlüğünün bir sorunsal olarak var olduğu gösterilmiş ve bunun doğa anlayışı ile kayıtlı olduğu tespit edilmiştir.

Khaostan Kosmosa: Evrenin Oluşumu ve İnsan

İnsanın nerede, nasıl bir dünyada var olduğuna dair kendi bilinci, onun imkânlarını da belirler. Varlığını dayandırdığı köken ve yaşamını sürdürdüğü koşullar, insanın kim olduğunu, nasıl bir varlık olduğunu anlamasına imkân tanımakla kalmaz aynı zamanda ona sınırlarını da gösterir. Kim olduğunun ve ne tür potansiyellere sahip olduğunun bilincinde olmakla da insan elde edebileceği olanaklara dair bilinç geliştirir. Özgürlük, hangi anlamda olursa olsun, bu bilinçle kayıtlı görünmektedir ve bu, onun mahiyeti kadar sınırlarını da belirleyen öncelikli etken gibi durmaktadır. Dolayısıyla, özgürlüğünü değerlendirmek için öncelikle söz konusu insanın konumunu,

nasıl bir evrende olduğunu (doğa anlayışını) tespit etmeye çalışmamız gerekmektedir.

Antik Yunan insanının varlığa ve olaylara bakış açısını yani onların dünya görüşünü şekillendiren en temel unsur olarak mitoslar bir şeyin ne olduğunu, neyi amaçladığını, neyin göstergesi olduğunu sorgulamanın yanı sıra bunları yapanın amacını ve kimliğini araştırıyordu. Diğer uygarlıklar gibi Yunanlılar da tarıma dayalı yaşam sürdürdüklerinden meteoroloji konusunda araştırma yapmak ve toprak tanrıçasının ürün vermesine neyin neden olduğu konusunda spekülasyonlar üretmek durumunda kalmışlardı. Bu durum tanrısal varlıklarla ilgili düşünceleri tetiklemeyle mitolojik çıkarımlara yol açmıştı. Varlığın kökenine ve mahiyetine yönelik sorgulamalara verilen (Orpheuşçu) ilk cevaplar, varlığın çiftleşen ilksel varlıktan doğduğu ve düz bir disk olan dünyanın kâse şeklindeki gökyüzü ile kaplı olduğu şeklindeydi. Hesiodos ise her şeyin başında Khaos'un bulunduğunu savunuyordu (Solomon ve Higgins, 2013: s. 35-37).

Theogonia'da Hesiodos (2018: s. 3-45) khaostan kosmosa doğru şekillenen bir süreci resmetmiştir. Her şeyden önce “evrenin kurucu öğelerinin henüz ayırt edilmemiş karışımı”, düzensiz haldeki tek tek şeylerin başlangıcı olan *khaos* vardı. Kosmosu oluşturacak olan öğeler (Gaia ve Eros) khaostan çıktı (doğdu). Toprak ana olarak Gaia her türlü varlığın anasıdır. Yaşam ilkesi olup sevgi ve aşk anlamlarına gelen Eros ise çoğu tanrının varoluşunun kaynağıdır. Gaia ve Eros'tan doğumlarla; yerin, göğün, zamanın ve denizlerin oluşmasıyla aşamalı bir şekilde kosmosa ulaşırlar. Hiçbir tanrının ve insanın rol almadığı üremelerle khaostan kosmosa geçişle birlikte, Dürüşken'in (2014: s. 24) belirttiği gibi, sahne tanrıların doğumlarına, çekişmelerine ve aklını keşfetmesiyle insanın tarih sahnesine çıkışına hazırlanmış olur.

Mitoslardaki oluşum bir yaratım değildir: Khaos “yaratıcı” bir tanrı olmadığı gibi ondan ilk çıkan Gaia ve Eros da yaratılmış değildir (Erdemli, 2017: s. 59). Kendiliğinden gerçekleşen doğumlara sonraki süreçlerde tanrıların yaratmaları eklenmiştir ama tanrılar da oluşum sürecinde ortaya çıkmışlardır ve hiçbir şekilde varlığın nedeni değildirler.³ Zaten Yunancada

³ Khaostan çıkan Gaia Ana Tanrıcadır. O, Uranüs'ü (Gökyüzü Baba) doğurup onunla evlenmiştir. Onların çocukları devler ve Kykloplardı. Uranüs çocuklarından korkup onları toprağın bağrına gönderince Gaia ile aralarında sorun çıkmıştır. Ondaki intikam almak için çocukları Kronos ile işbirliği yapan Gaia, Uranüs'ü

“esnemek, yarılmak, açılmak, bir şeyi doğurmak üzere esnemek” gibi anlamlara gelen *khaskō* fiilinden türeyen *khaos*, “boşluk, açıklık, esneyen yarıklık, uçurum” anlamlarına gelir ve var olan her şeyin bir boşluktan sızramış olduğunu ima eder. Kosmos ise *khaosun* karşıtı olup “düzenlemek, ayarlamak, çekidüzen vermek” anlamlarına gelen *kosmeō* fiilinden türemiştir ve en geniş anlamıyla ‘düzen’ olarak çevrilebilir (Dürüşken, 2014: s. 19-21). Khaos’tan kosmosa doğru işleyen süreçle ilgili çok sayıda hikâye anlatılırsa da, tanrısal düzende önemli olan ilk şey Olympos’ta kurulan Zeus’la bilinen tanrılar düzeni; ikincisi ise tanrıların da işe karışmasıyla kurulacak olan dünya düzenidir (Erdemli, 2017: s. 63).

Burada dikkat çekici olan, kendileri de doğumla varlık bulan tanrıların ölümsüz ve çok güçlü olsalar bile birçok bakımdan sınırlılıklar taşıyor olduklarıdır. Freeman (2005: s. 109) Odessa’dan verdiği örneklerle bu tanrıların genel olarak kötü insanlarda rahatlıkla görülebilecek türden vasıflara sahip olduklarına dikkat çeker. Odessa’daki anlatılarda birbirleriyle çatışıp tuzaklar kuran, insanlar üzerinde hükmetmeye çalışarak birbirlerini rakip gören, sürekli bir aldatmanın içerisinde olan (Freeman, 2005: s. 109) Yunan tanrıları çok sonraları bilhassa tragedyalarla, daha anlaşılır ve insan biçimli tanrılara evrilmiştir. Artık onlar kendilerinden adalet talep edilebilen, baş kaldırılabilen tanrılardır (Bonnard, 2004: s. 177, 180):

“Tanrılar gönüllerine eseni yaparlar, çocuksu bir bencillik içerisinde dirler, şehvet düşkününü ve çıkarıcıdır, kibirli, vicdansız ve düpedüz dürüstlük yoksunudurlar. Her bakımdan bir Homerik kahraman -bir Akhilleus ya da bir Hektor- ahlakî olarak Zeus’tan üstündür. Homeros’un insanları, tanrılara, *iyi* oldukları için değil, fakat güçlü oldukları için (her şeye güçleri yettiği için değil, ama insanlardan bir hayli daha güçlü oldukları için) ve dolaşısıyla onları yanına almak yararlı ve karşısına almak tehlikeli olduğu için taparlar.” (Jones, 2006: s. 12).

yenip yerine Kronos’u geçirdi. Ama Kronos da tüm çocuklarını rakip gördü ve onları doğar doğmaz yuttu. Gaia ile Kronos’un karısı Zeus adlı çocuk yerine Kronos’a taş yutturdular. Gizlice büyüttükleri Zeus, günü gelince Kronos’la savaştı onu yenerek göklerin hâkimi oldu. Poseidon, Hades, Athena, Apollon, Artemis, Hermes, Persephone, Ares, Hephaistos, Hestia, Demeter gibi diğer tanrıların alanlarının belirlenmesiyle de Zeus’un başkanlık ettiği panteon şekillenmiş oldu (Rosenberg, 2003: s. 34-41).

Tanrıların mahiyetine dair dikkat çekmemiz gereken bir husus da evren tasavvurunda onlara verilen doğal konumdur. Khaostan kosmosa sayısız oluşumla şekillenen doğa kendisine dâhil olan varlıkların doğasını da şekillendirmektedir. Bu, kuşkusuz insan için de aynen geçerli bir durumdur.

Antik Yunan mitoslarında insanın şimdiki halini alması uzun bir süreçte gerçekleşmiştir. Zeus ilkin Altın Irkı yaratmıştır, bunlar ilk ölümlülerdi. Sakin bir yaşam süren bu soydan sonra Zeus ikinci kuşak ölümlüleri, Gümüş Irkı yarattı. Tanrılara karşı saygıları olmadığı için bunların yaşamları kısa sürdü ve Zeus Bronz Irkı yarattı. Silah üretip savaşan bu soy öncekilerden daha aşağılıktı, savaşlarda genç yaşlarda ölüp yok oldular. Bunlardan sonra Zeus öncekilerden daha erdemli olan Kahramanlar İrkini yarattı, bunların bazıları Troya savaşında öldü, diğerleri ise kutsanmış topraklara yerleştirildi ve orda yaşamaktadırlar. Tanrılar insanları cezalandırabilirse de yok edemezdi, onlar üzerinde mutlak egemen değillerdi. Bu yüzden birçok olumsuzluğa yol açsalar da, Zeus'un dünyaya yerleştirdiği sonraki ırk olan Demir İrk yaşamını sürdürmüştür. Yaşamları kederle dolu olan, suçluluk duymayan, verilenlerle yetinmeyi bilmeyen, cömertlik, arkadaşlık ve saygı gibi erdemlerden yoksun olan bu ırkı da Zeus bir şekilde sahneden çekecektir (Rosenberg, 2003: s. 42-45; Graves, 2010: s. 39-40).

Varlık sahnesine ne zaman ve nasıl çıkmış olursa olsun, Prometheus'la anılan gelişmeler insanın bilindik formunu almasındaki en kayda değer aşamayı oluşturmaktadır (Yıldız, 2020: s. 121). Ateşten yoksun bırakılan, eline güç geçtiğinde tanrılığa soyunabilecek ve onların hakimiyet alanından pay kapmaya çalışacak olan insan soyunun dramı Prometheus'un ateşi tanrı katından çalıp dünyaya indirmesiyle, onu insana vermesiyle başlar ve artık insan Erdemli'nin (2017: s. 113) ifadeleriyle "...kendisini özgür ve özerk görebilir ve bu egemenlik duygusunu daha arttırabilir." Bu tanrısal müdahale ondaki kimi potansiyelleri harekete geçirecektir. İnsanın ateşle birlikte 'güç'lenmesi ise,

"...hem tanrılar arasında yeni sorunların baş göstermesine neden olacak hem de insan-tanrı ilişkilerine yeni boyutlar ekleyecektir. Başka bir deyişle, hiçbir şey için çaba sarf etmeyen, sıkıntıya girmeyen ilk erkek türü, içine umudun yerleştirilmesi, sanatın ve tekniğin yolunu açacak olan ateşin de bahşedilmesiyle 'insanlaşmaya' başlayacaktır." (Yıldız, 2020: s. 121-122).

Prometheus'un ateşi çalıp insana vermesinin ve bunun yol açtığı gelişmelerin anlatıldığı en bilindik eser Aiskhylos'un *Zincire Vurulmuş Prometheus*'udur. Ateşi çalıp insana getirdiği için Zeus Prometheus'u cezalandıracaktır. İnsan yaşamına kadının dâhil edilmesi de bu gelişmeyle alakalıdır; Prometheus'u cezalandıran Zeus ölümlüleri de cezalandırmak için Hesiodos'un (2018: s. 25-26) nitelemeleriyle, güzel bir bela olarak aldatıcı, baştan çıkarıcı, büyüleyici, işi kötülük olan, bolluk düşkününü kadını yaratacaktır. Bu cezalandırmanın detayları burada bizi ilgilendirmemektedir. Erdemli'nin (2017: s. 32) dikkat çektiği gibi ateşin çalınması "bir uyanış, yaşama ile karşılaşma, kendi yaşamına sahip çıkma, bir yaşama bilincine ulaşma, kendi sorumluluğunu üstlenme, bir aydınlanmadır." Biz de dönemin özgürlük anlayışını ya da bilincini şekillendiren unsurlar olarak umudun ve ateşin yol açtığı bu türden köklü değişikliklere odaklanacağız. Ama mitoslardaki insanın doğasını çözümleyebilmemiz için 'doğa' kavramının nasıl bir kullanıma sahip olduğuna daha yakından bakmamız, kavram karmaşasını önlemek için de kavramı günümüz dillerindeki yaygın anlamından ayırıştırarak ilerlememiz gerekmektedir.

Antik Yunan Mitoslarında Doğa

Buraya kadar Antik Yunan mitoslarında detaylı bir şekilde işlenen üç önemli aşamadan kısaca bahsetmiş olduk: birincisi khaostan başlayarak evrenin düzenli bir yere dönüşmesi, ikincisi tanrıların doğumu ve Olympos düzeninin kurulması, üçüncüsü de sonradan insanın bu dünyaya dâhil edilmesi. Mitoslarda anlatılan, doğumlarla oluşup şekillenen bir 'doğa' ve bu doğada var olmakla kendi doğalarını kazanan tanrılar ve insanlardır. Ama hiç kuşkusuz bu anlatılar, oluşun ve yaratılışın, sonu insana varacak olan hikâyesini betimlerler. Çok büyük ve önemli olaylar anlatılsa ve evrenin oluşumu ve tanrıların birbirleriyle mücadelelerine dair birçok gelişme detaylı bir şekilde resmedilse de bu anlatıların merkezinde hep insan yer alır. Gelişmeler insana dayandırılır ve biz mitoslardaki keşmekeşin içindeki insanı inceleyerek bu insanın nasıl bir varlık olduğunu görmeye çalışırız.

Bir tür olarak insan, varlığın kozmos halini alması ve Olympos panteonunun ["tanrılar kurultayı", (Homeros, 2019: s. 157)] kurulmasından sonra var olmuş, nesiller boyu çeşitli aşamalardan geçmiş ve en son Prometheus'un müdahalesiyle mevcut şeklini almıştır. Öte yandan insan bir doğada ve bir doğayla var olmuştur; bir doğa (tabiat/evren) içinde var olan insan

ayrıca bir doğaya da (insan doğası) sahiptir. İçine doğduğu ve mitoslarda anlatılan doğa her şeyden önce sürekli devinen ve değişen canlı bir doğadır (Dürüşken, 2014: s. 49-50, 53). Doğumlarla var olan, yaratılmayan bir varlık sahası olarak doğa, işleyişini sağlayan kendi yapısal özelliklerine sahiptir ama bunlar verili olmayıp harici bir faktör tarafından belirlenmiş de değildir ve ‘insan doğası’, tüm varlıklar gibi, bu doğanın uzanımlarıyla sınırlandırılmıştır. Bu ‘doğa’da var olan her şey gibi o da hükmedilemez olan bu doğayla kayıtlıdır. Doğaya hükmetmek khaostan kosmosa süregelen tüm süreçlere hükmetmek demektir ki bu, sürecin başlangıcında ondan ayrı bir mutlak faili gerektirir. Oysa bu, süreçle birlikte ortaya çıktıkları için Antik Yunan tanrıları için bile söz konusu olamaz. Bununla birlikte onda var olan her şey diğer varlıklardan ayrıştırılabilir bir şekilde kendi doğasına da sahiptir. Tanrısal doğa ya da insan doğası derken kast edilen şey de varlık alanı olarak bu doğanın içinde yer alır; dahası, ondan kaynaklanır, özünü ondan alır ve onunla sınırlandırılmıştır.

Burada Antik Yunancada doğa anlamına gelen *phusis* teriminin taşıdığı anlamlara bakmak, konumuz açısından aydınlatıcı olacaktır, çünkü sözcüğün modern dildeki kullanımı, bahse konu zamandaki kullanımını anlamayı zorlaştırabilmektedir. Collingwood (1999: s. 55-56), modern dillerde çoğunlukla doğal şeyler bütünü için kullanılmaktaysa da, “doğa” sözcüğünün ilk ve asıl anlamının bu olmadığını belirtir; onun asıl anlamı bir ilkeye, bir kaynağa göndermede bulunan anlamıdır. Doğası gereği insanın asabi veya kavgacı olduğunu söylerken ya da meşe ağacının esnek olduğunu söylerken “doğa” sözcüğüyle bir varlığın davranması gerektiği gibi davranmasını sağlayan bir şeye gönderme yaparız. Bu davranışın kaynağı onun içindeki bir şeydir, çünkü dışında olsaydı davranışı “doğal” değil “zorla” olmuş olurdu. Yunan yazınıyla ilgili ilk belgelerde de doğa “bir şeyin içinde bulunan ya da sahiden ona ait olan ve o şeyin davranışının kaynağını oluşturan bir şey” anlamını taşır. İonia düşünürlerinde kullanılan tek anlamı budur ve bu anlam Yunan yazın tarihi boyunca değişmez.⁴

⁴ Bir davranışın doğal olmasının, davranışın kaynağının onun içinde olması anlamına geldiğinden hareketle Collingwood’un ‘doğal olan’ ile ‘zorla olan’ı sözcüğün kök anlamlarına dayanarak açıklaması klasik Yunan yazını için oldukça isabetli görünmektedir. Nitekim sözcük, yalnızca mitsel metinlerde değil, çok sonraları ortaya çıkacak olan felsefi metinlerde de bu anlamıyla kullanılacaktır.

Sözlükte de *phusis*; “bir kişinin veya bir şeyin doğuştan ve aslı niteliği, özelliği veya yapısı”, orijin, doğum, doğuş anlamlarına gelmektedir (Peters, 2004: s. 298)⁵. Dikkat edilirse sözcük, mitoslarda yansıtılan ve yukarıda değindiğimiz anlamları taşımaktadır. Köken, doğum, doğuş anlamlarıyla *phusis*, khaosla başlayıp süregelen ve kozmogoni (evrendoğum) olarak bilinen anlamı işaret etmekteyken, ‘bir şeyin asli yapısı’ anlamıyla da kozmogonik kökenden gelen, kaynağını doğuşunda bulan yapısal özellikler anlamını vermektedir. Burada belirtmeye çalıştığımız, sözcüğün birbirinden farklı ya da bağımsız iki anlama sahip olduğu değildir; ‘doğa’ evrenin doğumlarla şekillenmesi olarak alındığında beliren “evrenin doğası” anlamını, tanrıların ya da insanların ‘doğa’sından bahsettiğimizde de aynen korumaktadır. Dikkat çekmeye çalıştığımız şey, evrenin doğumu veya doğası ile insan veya tanrıların doğasının aynı öze, aynı anlama gönderme yapıyor oldukları, Antik Yunan’da doğanın öze yakın bir anlam taşıdığıdır. Onları varlığa getiren de onların mahiyetini belirleyen de doğadır ve onlar doğayla kayıtlıdır. Dolayısıyla bu evrende hiçbir şey ‘doğa’sından koparılarak, doğadan bağımsız tekil bir şey olarak ele alınamaz.

Var olan her şeyin ‘doğa’nın ürünü olduğunu, yapısal özelliklerini bu kökene borçlu olduğunu ve onunla sınırlandırılmış olduğunu vurguladıktan sonra, şimdi yeniden insana dönebiliriz. İnsan doğal bir varlıktır ve doğal şeyler alanında etkileşimler içerisinde yaşayan bir varlıktır. Onun, güç ve kabiliyetleri ölçüsünce, doğayla belirlenen sınırları vardır. Aynı şeyler tanrılar için de geçerlidir (Bunun tek istisnası onların ölümsüz olmalarıdır ve bu da doğanın onlara bahsettiği bir şeydir). Tanrısal doğa karşısında insan doğası daha zayıf, daha güçsüz ve dış etkiye daha fazla açıktır. Ama tanrılar mutlak varlıklar olmadığından, onların insanlar üzerindeki etkileri de mutlak değildir. Dolayısıyla burada söz konusu olan, hem tanrıların insanlar üzerinde sınırsızca hükmetme yetisinden yoksun oldukları hem de insanların yer yer tanrısal alana sıçrayabilen esnekliğe sahip oldukları bir alandır ki, bu alan, aynı doğa içerisinde yer almakla tabii olarak sınırlandırılmış olan Tanrıların ve insanların kendi doğaları gereği etkileşimlerinin mümkün olduğu ve bu yüzden de özgürlüğün izini sürmemiz gereken alanımler. Belirli

⁵ *Phusis* ile aynı kökenden türeyen *phusei* sözcüğü de “doğa gereği, doğaya göre, doğadan” anlamlarına gelmektedir ve bu sözcük de “adet icabı, töre gereği, toplumsal yasaya ve alışkanlığa göre olan”a (doğal olmayana) karşıt bir anlam taşımaktadır (Peters, 2004: s. 299).

bir 'doğa'ya sahip olan insan üzerinde doğrudan etkileri en çok hissedilen tanrılardır ama bu onların potansiyellerini yok etmemekte, kendi kararlarını tamamen baskılayamamaktadır. Mitoslarda insanın özgürlüğü de onun sahip olduğu doğa ile bilhassa tanrısal doğa arasındaki kesişme noktalarına uzanmaktadır. Muhtemel sınırların izinin sürülmesi gereken alan da özgürlük geriliminin yaşandığı bu alandır.

Doğa ve İnsan Doğası: Özgürlüğün Belirsiz Sınırları

Antik Yunan mitoslarında insanın varoluşunu ve mahiyetini ele alırken, onun özgürlüğünü tartışabileceğimiz bir zemin oluşturmaya, onun 'doğa'sını yakalamaya çalışıyoruz. Yerine, zamanına ve imkânlarına bakmaksızın insan derken kastettiğimiz yekpare bir varlık yoktur çünkü. Dönem insanının sınırlarını modern insanın sınırları gibi düşünemeyeceğimiz gibi, onun özgürlüğünü ele alırken sözcükleri de modern anlamlarıyla kullanamayız. Daha önce de değindiğimiz gibi, içinde bulunduğu doğal sınırlar kadar, insanın kendisine ve evrene dair bilinci de onun sınırlarını şekillendiren önemli bir faktördür. Örneğin, yaşadığı sularla çevrili yerin bir karşı kıyısı bulunmadığına inanan ve kendisini çevreleyen denizlerin aşlamaya çağını kabul eden bir insan için, karşı kıyıya seyahat etme imkânından veya özgürlüğünden bahsedemeyiz. Suların gerçekten aşıлып aşılmayacağı ya da bir karşı kıyının bulunup bulunmadığından ayrı olarak burada belirleyici unsur, insanın varlığa, kendisine (doğasına) ve imkânlarına dair bilincidir.

Antik Yunan mitoslarında serimlenen insan doğasını daha detaylı bir şekilde ele alabilmek için gerekli olan en önemli veriler Prometheus'un bahsettiklerinin insanlar üzerindeki etkilerine dairdir. Aiskhylos, insana mal olan tüm buluşları Prometheus'a, ateşin çalınarak insanlara vermesine bağlar. Aiskhylos'un anlatısında insanların içine kör umutlar saldığını ve tüm sanatları mümkün kılmak üzere onlara ateşi verdiğini belirten Prometheus, bunun insanlar için önemini de şu sözlerle açıklar:

"Bilinç yoktu hiçbir yaptıklarında
Ben gösterinceye kadar onlara yıldızların
Doğuş batışlarını kestirmenin yolunu.
Sonra sayı bilgisini verdim onlara,
Bu kaynak bilgiyi onlar için ben bulup çıkardım.
Sonra harf dizilerine geldi sıra,
O diziler ki belleğidir her şeyin,

Anasıdır bilimlerin ve sanatların.

Hayvanlara da ilk boyunduruk vuran ben oldum

Ölümlüleri kurtarmak için kaba işlerden;

Atları dizginleyip arabalara koştum,

Zenginlerin şanını arttıran arabalara.

Denizleri aşan gemilerin bez kanatlarını

Bulan da benim, başkası değil.” (Aiskhylos, 2018: s. 20).

Onunla insanlar sonluluklarını aşamasalar da umut (*elpis*) insanlara bu sonlulukla hayatlarını sürdürmelerine imkân sağlayacak insan özgürlüğü (*eleutheria*) alanı için belirsiz bir alt yapı hazırlar. Özgürlük draması da *elpis* (umut) ile *telos* (erek) arasındaki aktif ve gergin sahada oynanacaktır. Prometheus insanları ebedi hayatla kandırmaz, kendisine körü körüne inanmasını da istemez, yalnızca onlara *techne* ve *elpis* gibi maddi olmayan bazı hediyeler sunarak onları güç sahibi yapmaya çalışır. *Techne* araçlara ve yeteneklere gönderme yapar, *elpis* ise insanın ufkunu genişletir (Boym, 2016: s. 67-68). Bir başka deyişle “*Elpis*, insanın düşünsel ufkunu genişletirken, *techne* bu ufuklara doğru yol almanın imkânını imler.” (Yıldız, 2020: s. 123). Prometheus insana teknik bilgiyi, silahını vermiştir. İnsan sanatsal duyusunu da kullanarak maddeyi işlemiş, onu kendisine güç katacak şekilde kullanmaya başlamıştır. Prometheus’u ve insanları cezalandırmaya çalışacak olan Zeus’un hiddetinin sebebi de budur. Tekniğe sahip olmak belki insanı tanrıya dönüştürmeyecektir ama onun tanrısallaşma eğilimini kamçılayacaktır. Öyle ki Homeros’un anlatımında (2019: s. 7, 12) Tanrı’ya benzeyecektir mesela Akhilleus, “Tanrısals Akhilleus” olarak anılacaktır birçok başka isimle birlikte.

İnsan doğası ile ilgili olarak Prometheus’un ateşi insanlığa hediye etmesinden çıkarabileceğimiz önemli bir sonuç, bunun, “insanın doğasındaki teknik bilgiye olan yatkınlığın bir delili” (Dürüşken, 2014: s. 37) olmasıdır. İnsan tekniği kullanarak etki alanını ve hâkimiyetini arttırmaya çalışacaktır ama teknik beceri insan doğasına dâhil edilen yeni bir şey olmayıp, onun doğasında mevcut bulunan bir imkânın açığa çıkmasına aracılık eden bir şey ya da bunun için gerekli olan bir araçtır yalnızca. Dolayısıyla, mitoslarda insanın özgürlüğü Prometheus’un müdahalesinde içerilen destekle ilişkilendiriliyorsa da, bu desteğin, insana özgürlüğün bahşedilmesi olarak değerlendirilmesi yanlıştır. Çünkü insan (en azından bazı insanlar) özgürlük

potansiyeline, bu potansiyeli de barındıran bir 'doğa'ya sahiptir zaten. Onun yoksun olduğu, bu potansiyelin aktif hale gelmesini sağlayacak araçlardır. Ve trajiktir ki, insanı bu araçlardan, dolayısıyla teknik ve sanatsal gelişimini sağlayacak becerilerden mahrum bırakan tanrılardır. İnsana ulaştırılan şey tanrısal bir yaratıma dayanmamaktadır, evrende bulunma anlamında doğal bir şeydir (ateş ve umut) ama Prometheus'a kadar insan ondan da onun kendisinden gizlenmiş olduğundan da bihaberdir. Böyle olduğu içindir ki Prometheus ateşi 'çalmak' zorunda kalacak ve Zeus da Prometheus'un insana bahsettiklerinden dolayı öfkelenerek onu da insanı da cezalandırma yoluna gidecektir. Çünkü bunun insan üzerindeki etkisini (teknik olanaklar ve özgürlük bilinci) geri alma ya da yok etme yetkisine ve gücüne sahip olmadığını bilmektedir.

Öte yandan *techne* salt pozitif bir anlama sahip değildir, onun olumsuz anlamları da vardır. Kelimenin sözlük anlamlarından ilki "zanaatkârlık, sanatçılık; yetenek, beceri, el hüneri"dir. Ama "insanın rahat yaşaması için doğanın kandırılması, öfkesinin yatıştırılması gerekir." Bununla uyumlu olarak onun ikinci anlamı ise "hile, hilekârlık, kurnazlık, dalavere"dir ve buradan da anlaşıldığı gibi "teknoloji (tekhнологia) doğayı kandırıp insanı rahat ettirmektedir." Dolayısıyla *techne* sahibi insan zıtlıkları içinde barındıran insandır. Ama "teknîğin anlamındaki zıtlık, yaratıcılığı körükleyen çatışmanın doğması için gereklidir. Çatışma olmadan herhangi bir ürün ortaya çıkmaz." Bununla birlikte teknik becerinin icatlarla boy vermesi ve bir rekabet doğurması, insanlar arasına nifak tohumlarının da ekilmesi demektir. Nitekim icat eden hünerli insan, hem insanlarla hem de tanrılarla sorun yaşamaya başlayacaktır (Dürüşken, 2014: s. 41, 45). Özgürlük, her halükarda serbest bir alanı ya da tercihi işaret ediyorsa, onun yeşereceği zemin de ancak sorunlarla çevrelenmiş, onlara göğüs germe cesaretini ve risk almayı gerektiren bir zemin olabilir. İşte Prometheus'un insanlara kavrayış değil de ateş vermiş olması da bu bakımdan önemlidir. Ateş ısıttığı gibi, aydınlatır da; yiyecek hazırlamanın iyi bir yöntemi olduğu gibi farklı görüşlere de yol açar. Yoksa ateşle oynamak neden tehlikeli olsun ki (Boym, 2015: s. 76)!

Asikhylos'un anlatısında ilk perdede Bia, Kratos ve Hephaistos yer alır. Bia ve Kratos Prometheus'u kayalığa çıkarmışlardır ve onu zincire vurmaları Hephaistos'un görevidir. Hephaistos kardeşi Prometheus'u zincirlemekten duyduğu acıyla, babası Zeus'un sözüne itaat etmenin gerekliliği

arasında bocalayıp üzüldükçe Kratos öğüt vererek ve baba sözü dinlemeden büyük bir suç olduğunu tekrar ederek onu cesaretlendirir. İkisi de Prometheus'un yaptığı karşısında şaşkındır: cezasız kalmayacağını bile neden sanatların kaynağı olan ateşi çalıp insanlara vermiştir? Ateşi çalmanın anlamını ve dolayısıyla bu girişimin amacını da sitemkâr bir şekilde dilendirir Kratos: "Zeus'tan başkası özgür değildir." (Aiskhylos, 2018: s. 1-3). Saray içerisinden birinin, hükmü altında buldukları kral karşısında nasıl daha özgür olabileceklerinin formülünü insanlara ulaştırmasından dolayı cezalandırıldığı, öfke dolu bir sahneye benzetmektedir bu. Asi cezalandırılmıştır ama formül de insanlardadır artık. Prometheus kayalıklara zincirlenmiştir ama "Zeus'tan başkası özgür değildir." denilerek asıl özgürlüğün ona ait olduğu vurgulansa da insanın özgürlükten pay kapmış olduğu da kabul edilmektedir. Özgürlüğün paylaşımı tedirginlik kaynağı olduğundan bunun Zeus'taki yansıması öfkedir. Çünkü Zeus'un özgürlüğü tiranca bir özgürlüktür ve Zeus özgürlüğe özgürlük tanımaz.

Mitoslarda tanrıların, 'doğa'yla kayıtlı oldukları için mutlak varlıklar olmasalar da insan karşısında çok daha güçlü ve özgür olduklarını söylemiştik. Ama burada dikkat çekici olan, insanların da tanrılar üzerinde etkilerinin bulunması, onların da tanrısal alana müdahil olabilmeleridir. Böyle olmasa, yani insanın özgürlük sınırlarının onlara ilişkin bir tarafı bulunmasa, bahsettiğimiz öfkenin ve cezalandırmanın makul bir açıklamasını yapmak mümkün olmayabilirdi. Demek ki tanrıların özgürlük alanının insanlara ilişkin tarafları olduğu gibi, az da olsa insanların özgürlük alanı da tanrısal sınırlara ilişebilmektedir. Onlar aynı 'doğa'nın şekillendirdiği, farklı 'doğa'lara sahip varlıklardır ve yetileri bakımından çok farklı da olsa, tanrısal doğa ile insan doğası etkileşim halindedir.

İnsanlarla tanrılar arasındaki irtibatın mahiyetini, onların birbirlerine etkilerini ve sınırlılıklarını *İlyada* ve *Odysea*'daki anlatılarda rahatlıkla görebiliyoruz. Özellikle Homeros'un destanlarındaki başkarakterlerin ve olayların çözümlemesi yapıldığında, kahramanların özel bir durumla karşılaştıklarında kendi kendilerine karar alıp bu kararı karşısındakine bildiren konuşmaları ve daha da önemlisi kendi kendileriyle yaptıkları "iç konuşmalar" dikkat çekmektedir. "Bu iç konuşmalar, ölümlü bir varlık olan ve ömrünü kısa bir zaman aralığında geçirmeye yazgılı insanoglunun ölümsüz tanrıları karşısına alma pahasına kendi düşüncesini aktarabilme özelliğini

gösterdiğinden önemlidir.” (Dürüşken, 2014: s. 25). Dahası, tanrılara karşı söylemler salt iç konuşmalar da değildir, kalabalık meclislerde bile bu tür konuşmalar yapılabilmektedir. Örneğin, savaşta Akhaların bozguna uğraması sonrası içlerinden biri şöyle haykıracaktır:

“Dostlar, Argosluların komutanları, önderleri,
Kronosoğlu Zeus kara belalar sardı başıma,
zalim tanrı bana söz vermişti,
ışmar emiştii İlyon’u yerle bir edip yurduma döneceğimi.
Şimdiyse aldatıyor beni pis bir düzenle,
kırılıp gittikten sonra bunca halk...” (Homeros, 2019: s. 177).

Bu anlatılarda önemli olan insanın yaşadıklarına bir açıklama sunmak olduğundan anlatıların merkezinde insan bulunur ve tanrıların ya da diğer güçlü varlıkların ‘doğa’sı, insanın yaşam mücadelesini anlamlandıracak şekilde insan ‘doğa’sıyla iç içe geçirilir. Homeros’ta doğanın bir düzeninin olduğu ve tanrıların dahi bu düzeni bozup ona aykırı davranamayacakları düşüncesi -belirsiz bir şekilde de olsa- kendini hissettirir, öyle ki olup bitenleri tanrılarla insanlar el ele vererek ortaklaşa yaparlar sanki (Arslan: 2008: s. 77; Solomon ve Higgins, s. 2013: 23). Öte yandan mitoslardaki dünya, insanların kurbanlar sunarak tanrıları etkilemeye çalıştığı bir dünyadır, çünkü tanrıların istediklerinde insanlar arasındaki olaylara müdahale edebilecek güce sahip olduklarına inanılmaktadır. İnsan karşısında çok daha güçlü ve ‘özgür’ bir tanrı imgesi vardır ama evrenin, tanrılar da dâhil her şeyi içine alan bir “doğa” olduğu, varolan her şeyin öyle davranmasını sağlayan bir “doğa”sının bulunduğu kabul edildiğinden tanrıların gücünün de sınırlı olduğu kabul edilir. Bu yüzden Yunanlılar açıklayamadıkları her doğal olayın Olympos tanrılarının işi olduğuna inanmazlardı. İnsanların serbest davranabilecekleri boşluklar bulabilmeleri ve kendi davranışlarının sorumluluğunu alabilmeleri de ancak tanrıların güçlerinin mutlak olmadığına yönelik böylesi bir kabulle mümkündür (Freeman, 2005: s. 112). Öyle ki tanrıların insanlardan dolayı birbirlerine düşmanlık besledikleri vaki olduğu gibi zaman zaman insanlar doğrudan tanrıların kendilerini de karşılıklarına alabiliyorlardı. Bu yüzden tanrıça Dione Olympos’ta saray kuran tanrıların insanlardan çok çektiğinden ve birbirlerine çok çektirdiklerinden dert yanarken, Ares tanrıların insanların gönlü olsun diye birbirlerine acı çektirdiklerini söyleyerek (Homeros, 2019: s. 100, 116) Zeus’a sitem eder.

Tüm bunlarla birlikte, tanrısal özgürlük ile insan özgürlüğü arasında önemli bir nitelik farkı olduğu da belirtilmelidir. İnsanın özgürlüğü “tanrıların armağanı” olmayıp “tanrılardan çalınan bir şeydi.” (Boym, 2015: s. 62). Buna karşın, insanların hayranlık duydukları tanrısal özgürlük, doğanın onlara armağanı olan bir özgürlüktü (Bonnard, 2004: s. 182-183). Kayıtlı ve sınırlı olmaları bakımından ise bu iki özgürlük türü özde eşitti. Çünkü tanrılar da insanlar gibi bir “kader”e boyun eğmek zorundaydılar: onlar da evrenin düzenine aykırı olacak şeyleri yapamazlardı (Arslan, 2008: s. 60). Hesiodos insanları izleyip cezalandıran kader tanrıçalarından bahsediyorsa da (2018: s. 11), kader anlamında kullanılan *moira*, çoğunlukla tanrılara değil, değişmezliği sağlayan, bilinemez bir evren yasasına göndermede bulunur. Bir anlamda o “tanrılar üstü bir kuvvettir”, evrenin yasasıdır (*logos*). Onun karşısında Tanrılar da insanlar gibi güçsüzdürler.⁶ Bazen *moira* tanrıların aracı olsa da genelde tanrıların da ona karşı yapabilecekleri bir şey yoktur. Bu yüzden de onunla iyi geçinmeye, onunla işbirliği kurmaya çalıştıkları olurdu. *Moira* özgür insanlar veya tanrılar tarafından “tehlikeye atılan şeyleri yerli yerine koymak için, olayların akışına müdahale eder.” Dolayısıyla o, insanlar kadar tanrıların özgürlüğünün de üstünde yer alan, açıklanamaz bir biçimde, dünyayı düzenli hale getiren bir ilkedir. Antik Yunanlılar, bu düzende nedenlerin rolünü henüz anlayamasalar da, evrenin, yasaları bulunan bir organizma olduğunu bilerek bu düzenin sırrını çözmeye zorlanacaklardır (Erdemli, 2017: s. 104, 129; Bonnard, 2004: s. 189).

Daha sonraki Yunan tragediyalarında, korkunç neticeleri işlenen ve tanrıların eseri olduğu ifade edilen kaderin oluşumuna insanın da müdahil olabileceği vurgulanarak insana serbest bir alan oluşturulmaya çalışılmış, insanlardan yana sınırlı da olsa karşılıklı bir etkileşim kabul edilmiştir. Buna göre, insanlar kendi kabahatleri ve suçları ile kader denen şeyi beslerler ve insanlar böyle yapmasalarda “bu tanrısal eylem meydana gelmez ya da güçsüz kalırdı.” Kaderin insanın eylemlerine göre şekil alabileceğinin kabul edilmesiyle de mitolojik tanrıların kuşatması altındaki insana bir çıkış yolu, bir özgürlük payı bırakılmış oluyordu (Bonnard, 2004: s. 206). Görüldüğü gibi tanrısal özgürlüğün sınırları ile insan özgürlüğünün sınırları zaman

⁶ Kaderin Platon’da da bu anlamda kullanıldığını belirten Dürüşken (2014: s. 230), Platon’un Er Mitosu’ndan çıkarılabilecek sonuçlardan birinin şu olduğunu kaydeder: “Evren kaderin hükmü altında devinir. İnsanlar ve hatta tanrılar bile kaderin ördüğü ağdan asla kaçınmaz.”

zaman keşişmektedir ve insan daha fazla serbestiyet alanı kapmaya yönelik bir pozisyon almaktadır. Tanrısal özgürlüğün üst sınırları insan özgürlüğünün uzak sınırlarıdır ama kendisine de ilişkin alt sınırları ona daha fazla alan açabileceği olanakları da barındırmaktadır, insanların yarı-tanrısallık kazanmaları da böylece mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla söz konusu olan tanrılar da insanlar da olsa özgürlüğün sınırları bulunduğu inkâr edilemese de bu sınırların belirsiz ve esnek olduğu da kabul edilmek durumundadır.

Sonuç

Bu çalışmada biz mitosların yeşerdiği bağlamı -düşünsel, siyasi, sosyal vb.- göz önünde bulundurarak Antik Yunan mitolojisinde özgürlük sorununu irdelemeye çalıştık. Bizce, belirli bir dönemdeki herhangi bir anlamı olabildiğince gerçekçi bir şekilde yakalayabilmek, dönem insanının dünyasına ne kadar nüfuz edildiğiyle yakından bağlantılıdır. Mesele özgürlük olduğunda ilgili toplumda, mekânda ve zamanda bir kazı çalışmasına girişmek elzem görünmektedir. Sözcüklerin gelişigüzel genellemelere konu olduğu, tarihin bir noktasından geçmişteki herhangi bir noktaya hükmedici bir tarzda yaklaşıldığı değerlendirmeler yapmak mümkünse de böylesi hataları bile isteye yapmakla hem kendi bakış açımızı karartmış hem de tarihsel bir durumu resmetmeye çabılıyor görünüyorken gerçekte onu daha da belirsiz hale getirmiş oluruz.

Konu, özgürlük; tarih, birkaç bin yıl öncesi; yer Antik Yunan olunca, anlam çeşitlilikleri ve farklılıkları da dikkate alındığında çok daha özenli davranılması gerektiği açıktır. Buradaki sorun, özgürlüğün kullanım sahasının çok geniş olmasıyla ve tarihsel tartışmalarla günümüz tartışmalarının aynı kategoriye ve bağlama ait olmamalarıyla ilgilidir; yani bir sınır çizeme sorunu. Özgürlük gibi bir meselede net sınırlar çizmek, bahsedilen gerekçelerden dolayı pek olası değilse de çeşitli özgürlük tarifleri arasına bazı göstergeler yerleştirmek mümkündür. Bu amaçla Antik Yunan mitoslarında özgürlüğü, dönemin koşullarını, dönem insanının dünya görüşünü ya da bakış açısını oluşturan önemli faktörleri göz önünde bulundurarak ele almaya çalışmak bir zorunluluk arz etmektedir.

Birkaç yüzyıl öncesine kadar özgürlük, önemli bir sorun alanı olarak yaygın bir entelektüel çabaya konu olmuyordu. Hal böyleyken Antik Yunan düşüncesinde kavramın kendisine rastlanamıyor oluşunda garipsenecek bir durum yoktur. Çok sonraları kullanılmaya başlanacak olan özgürlük

anlamındaki Latince *liberty* ve İngilizce *freedom* sözcüklerinin Grek dilinde bir karşılığı yoktur. Kullanılan en yakın anlamlı kelime *eleutheria*'dır ve o da kölelikten azat olma anlamıyla geliştirilmiştir. Pitkin'in (1988: s. 533) dikkat çektiği gibi bu sözcük daha çok demokrasi anlamında kullanılıyordu. Ama 'özgürlük' anlamına gelen bir sözcük bulunmadığı için tarihin bu kesitinde insanların özgürlükle ilgili bir bilince sahip olmadıklarını veya özgürlüğü sorun olarak telakki etmediklerini ileri sürmek insanın yaşamsal gerçekliğiyle örtüşmeyecektir. Çünkü insanın başka insanlarla etkileşimde olduğu her durumda özgürlüğü sorun edebileceğimiz bir bağlam var demektir ve böyle bakıldığında mitos anlatıları özünde insanın özgürlük mücadelesi olarak dahi okunabilir.

Özgürlük, çoğu zaman sınırları belirsiz ve bu yüzden de tasviri güç bir konudur. Fakat insan özgürlüğünün sorun edildiği düşünce dünyasına, bu düşün evreninde insanın mahiyetini ve yerini sorgulayarak girdiğimizde, açılacak güzergahtan hareketle daha makul bir rota takip etmemiz mümkün olabilmektedir. Ana rengini mitoslardan alan bir dünyaya girdikçe baş döndürücü olaylar ve diyaloglar içerisinde bir insan prototipi şekillenmeye başlamakta ve resim netleştikçe onun sınırları ve sınırlılıkları da görüş alanımıza girmektedir. Sözcüğün modern dönemdeki kimi kullanımlarında rastladığımız "eskilerin masalları" ya da "çocuksu efsaneler" gibi yüzeysel nitelemelerden uzak durarak, kendi bağlamında ne ifade ettiğine ve döneme dair neler içerdiğine dair bir merakla yaklaştığımızda mitoslar, ayrı ayrı adlandırılıp tasnif edilmemiş şekilde de olsa, anlatılara serpiştirilmiş bir şekilde bize sunduklarıyla, dönem insanının dünyasını gözleyebileceğimiz engin bir ufuk sağlamaktadır. Bu anlatıların merkezinde her zaman insan vardır, konu edilen temel mesele insanın doğası ve doğadaki insanın mücadelesidir, ki bu da insanın özgürlük olanaklarını tartışmakla eşdeğerdedir.

Antik Yunan mitoslarında *khaostan* doğumlarla başlayıp *kosmosa* ulaşılması (kozmogoni), sonrasında tanrıların doğumlarla kocaman bir sülaleye dönüşmeleri (teogoni) ve iç savaş sonrası aileleriyle birlikte Olympos'ta ika- met ettikleri panteonun kurulmasıyla ilerleyen sürecin tek amacı vardır: insan. Prometheus'un içine umut salıp eline ateşi vermesinden sonra düşünen ve teknik becerisi gelişen insanın neredeyse tek derdi vardır: özgürleşmek. Özgürleşme bilincinin sınırların farkına varmakla başladığı düşünüldüğünde insanın özgürlük mücadelesinin düşünerek davranmaya başlamasına

bağlı olmasında garipsenecek bir durum yoktur. Tüm bu oluşum ve insanın da dahil olduğu mücadele süreçleri doğumla bahsedilenlerin doğadaki (*physis*) yansımaları olarak açıklanabilir.

Kaynaklar

- Aiskhylos. (2018). *Zincire Vurulmuş Prometheus*, (A. Erhat ve S. Eyüboğlu, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Arendt, H. (2017). *Geçmişle Gelecek Arasında* (B. S. Şener ve O. E. Kara, Çev.). İletişim Yayınları.
- Arslan, A. (2008). *İlkçağ Felsefe Tarihi 1*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bonnard, A. (2004). *Antik Yunan Uygarlığı I* (K. Kurtgözü, Çev.). Evrensel Basım Yayın.
- Bottero, J. (2012). *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar* (M. E. Özcan ve A. Er, Çev.). Dost Kitabevi.
- Boym, S. (2016). *Başka Bir Özgürlük* (Cemal Yardımcı, Çev.). Metis Yayınları.
- Collingwood, R. G. (1999). *Doğa Tasarımı* (K. Dinçer, Çev.). İmge Kitabevi.
- Dürüşken, Ç. (2014). *Antikçağ Felsefesi Homeros'tan Augustinus'a Bir Düşünce Serüveni*. Alfa Yayınları.
- Erdemli, A. (2017). *Mitostan Felsefeye*. Ayrıntı Yayınları.
- Freeman, C. (2005). *Mısır, Yunan ve Roma* (S. K. Angı, Çev.). Dost Kitabevi.
- Graves, R. (2010). Yunan Mitleri (U. Akpur, Çev.). Say Yayınları.
- Gray, T. (1990). *Freedom*. Macmillian Education Ltd.
- Hesiodos. (2018). *Thegonia - İşler ve Günler* (A. Erhat ve S. Eyüboğlu). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Homeros. (2019). *İlyada* (A. Erhat ve A. Kadir, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Jones, W. T. (2006). *Batı Felsefesi Tarihi Birinci Cilt Klasik Düşünce* (H. Hünler, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2014). *Uludağ Konuşmaları Özgürlük Ahlak Kültür Kavramları*. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (H. Hünler, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Pitkin, H. F. (1988). Are Freedom and Liberty Twins?. *Political Theory*, 16(4), 523-552.
- Rakhimjanova, D. S. Q. (2021). The Concept of The Idea of Freedom In Ancient And Medieval Philosophy. *Philosophy and Education*, 58(1), 4553-4563.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya Mitolojisi* (K. Akten vd., Çev.). İmge Yayınları.
- Solomon, R. C. ve Higgins, K. M. (2013). *Felsefenin Kısa Tarihi* (M. Topal, Çev.). İletişim Yayınları.
- Svendsen, L. (2021). *Özgürlüğün Felsefesi* (M. Erşen, Çev.). Redingot Kitap.
- Yıldız, M. A. (2020). Kahraman Tanrılardan Tanrısal Kahramanlara. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 2020, 113-127.

Öz: Antik Yunan düşüncesinde özgürlük meselesini irdelemek doğa kavrayışını ele almakla mümkün olabilir. Özgürlük her halükarda sınırları belirsiz bir kavramdır ve onu tanımlama çabaları bu yüzden çoğunlukla tek taraflı bir yaklaşımın örnekleridir. Söz konusu dönem dilinde özgürlük sözcüğünün muadili olarak kabul edilebilecek bir sözcük bulunmamaktadır ama bu, orada özgürlüğün sorun edilmediği anlamına gelmemektedir. Çünkü insanlar arası etkileşimin bulunduğu her bağlamda özgürlük bir sorunsal olarak zaten orada olan bir şeydir. Bu çalışmada öncelikle Antik Yunan mitoslarında doğumlarla şekillenen evren anlatısının bir özeti verildi. İnsanın bu evrene dahil oluşuna değinildikten sonra Prometheus'un ateşi çalıp ulaştırmasıyla insanda meydana gelen değişimler özgürlük bağlamında değerlendirildi. Böylece doğa kavrayışı bağlamında Antik Yunan mitoslarında özgürlük sorunsalının tespiti yapıldı. İster tanrısal ister beşeri olsun, özgürlüğün doğa kavrayışıyla kayıtlı olduğu vurgulandı ve özgürlük sorunsalının ancak dönemin 'doğa' kavrayışının değerlendirilmesiyle ele alınabileceği ileri sürüldü.

Anahtar Kelimeler: Özgürlük, doğa, insan doğası, mitos, antik Yunan.

